

עורכת: ד"ר אסתי ובמן

כרך 7, גיליון מס' 4, 5 באפריל 2017

מבט על חיי מהגרים במזרח התיכון

ד"ר יואל ד. פרקר

ב-31 במרץ 2017, הופץ סרטון בטוויטר המתעד מהגרת אתיופית, העובדת כעוזרת בית, נופלת או נדחפת מהקומה השביעית בבניין דירות בעיר כווית, ונוחתת למרבית המזל על משטח רך שגרם רק לפציעתה. הסרטון הפך וירלי עם למעלה מ-4,000 תגובות.¹ בתגובות היו התייחסויות למותם של מהגרים רבים במדינות המפרץ וקריאות לבחון מחדש את יחסן של החברות הערביות למהגרי העבודה. ההתעניינות בסרטון כמו גם התגובות אליו עשויים להצביע על עליית המודעות בחברות הערביות לפגיעותם של העובדים הזרים במדינות המפרץ ולמצב המהגרים במזרח התיכון בכלל. ספרים שיצאו לאור לאחרונה מעידים אף הם כי גוברת ההתעניינות בנושאים אלה.

הדיון על מהגרים ופליטים עד כה התרכז בעיקרו במצבם בארצות הברית ובאירופה, וחסרים מחקרים טובים על המהגרים במזרח התיכון. והנה ב-2016, הופיעו שלושה ספרים יוצאים מן הכלל על הנושא הזה, שנכתבו על ידי שלוש נשים ורב המשותף ביניהם. הספרים מאירים סוגיות שונות בחיי המהגרים ומספרים את סיפורם מנקודת המבט שלהם. בכל אחד מן הספרים יש סיפורים קשים ומרגשים, והם משתמשים בשיטות חדשות כדי לפרק קטגוריות מקובלות, ובעיקר לערער על התפיסה המתייחסת אל מהגר כאל "קורבן". שלושת הספרים מציגים מבט שונה לא רק על המהגרים עצמם, אלא על המדינות המארחות וחוקותיהן ועל הנורמות הבינלאומיות הגורמות לעיתים נזק למהגרים ולקרוביהם. דרך סקירתם של ספרים אלה, מאמר זה ישפוך אור על המהגרים בארצות המפרץ, המהגרים העיראקים בעקבות המלחמה ב-2003, ועל פעילותם של ארגוני סיוע בינלאומיים ומורכבות יחסיהם עם שלטונות המדינות המארחות.

הספר "דובאי של מהגרים" של לאוניה קאת'יראוולו,² בת להורים הודים שגדלה בסינגפור, מתמקד במהגרים מהודו או מסרי לנקה שהגיעו לדובאי בעיקר כדי לעבוד בבניין והם משתכרים שכר מינימלי. היא מתארת את היחסים בין המדינה למהגרים, ובין העיר "הקוסמופוליטית" לבין האזרחים וה"זרים". בניגוד לגישת העבודה של האנתרופולוג או האתנוגרף בתחום הזה, שאינה נסמכת על הקשרים גיאוגרפיים או היסטוריים, קאת'יראוולו מתייחסת להקשרים אלה כדי לקבל תמונה רחבה יותר, ומדגישה במיוחד את ההבדל באיכות החיים בין המהגרים מדרום מזרח אסיה היום, המהווים 90% מן התושבים בדובאי לבין אזרחי האמירויות, למרות ששררו יחסים הדוקים וטובים בין הודו לדובאי ולמדינות המפרץ במשך מאות שנים. היא מצביעה על ההפרדה הסוציו-תרבותית בין המהגרים העניים, החיים במחנות עובדים, לשאר העיר שגדלה והתפתחה במידה רבה בעזרת עבודתם הקשה של מהגרים אלה. בניגוד לספרים האחרים, "דובאי של מהגרים" מראה כי מהגרים רבים רואים בה עיר גלובלית וקוסמופוליטית, כמו ערים אחרות בעולם כמו סינגפור, טורונטו או ניו-יורק. רוב המהגרים סובל את האפליה ואינו מצפה לקבל

¹ <https://twitter.com/jenanmoussa/status/847790994091331584>.

² Laavanya Kathiravelu, *Migrant Dubai: Low Wage Workers and the Construction of a Global City*, (New York, Palgrave-Macmillan, 2016), 246 p.

אזרחות ולהכות שורשים בה. אבל הצד החשוך יותר בדוגמה של דובאי, הוא שאנשים חיים ומתים באדישות מוחלטת מהעיר-מדינה, בה הם חיים. תנאי העבודה ומחנות העובדים הם לעתים קרובות קטלניים, ורבים המתים, ההולכים לקברם כמעט אנונימיים. למרות זאת, מהגרים בוחרים לעזוב את ארצות מוצאם בשביל חלומות שיכולים אולי להתגשם, וכפי שקאת'יראוולו מספרת, אפילו בבית הזמני והרעוע תלה מהגר אחד מהודו תמונות של גורדי השחקים של דובאי, שגור ממגזין, מהן הוא אולי שואב תקווה לעתיד.

בניגוד לתמונה הגדולה העוסקת במעמד המהגרים בכלכלה הגלובלית, כתבה סופיה הופמן על מהגרים שברחו מעיראק לסוריה בשנות ה-2000.³ היא מתארת את שיתוף הפעולה בין השלטון הסורי לבין ארגוני סיוע לא ממשלתיים בינלאומיים בסוריה. בראשית התקופה בשנים 2005-2003, עזר השלטון למהגרים העיראקים וקיבל אותם כ"אורחים" ו"אחים ערבים", בהנחה שאין הם נכללים בקטגוריה של מהגרים כלל ושכספי הארגונים הבינלאומיים סופם שיעזרו לסוריה עצמה. חוסר המדיניות כלפי המהגרים העיראקים איפשר למדינה להיות פטרונם, והעיראקים הבינו שהמחיר לקבלת הפנים החמה הוא נאמנות למשטרו של בשאר אל-אסד. במצב אי-הבהירות הזה המהגרים דווקא הצליחו לנווט את חייהם בבירוקרטיה הסורית. הבעיות החלו כאשר הארגונים הבינלאומיים ניסו להגדיר את העיראקים כ"פליטים" וכשהשפה החדשה של זכויות אדם שהם הביאו לסוריה חלחלה והביאה את הסורים העניים והמוזנחים בפרברי הערים הגדולות להבנה שאיכות החיים שלהם גרועה מן הקו התחתון הבינלאומי. למרות זאת, הצליח המשטר לשלב את הארגונים הבינלאומיים בסדר היום שלו, ואשתו של בשאר, אסמא אל-אסד, פעלה לשיפור פניה החיצונית של המדינה, ואפילו זכתה למחמאות רבות על הגישה הפתוחה כלפי הפליטים העיראקים. הופמן כותבת על התוצאות הקשות של הכנסת ארגוני הסיוע לכיסו של המשטר. ב-2011, כשהתפתחה תנועה חברתית-פוליטית היו כל הארגונים הבינלאומיים מוגבלים בפעילותם ללא יכולת להביע ביקורת נגד אסד. מספרה של הופמן עולה שהמדינה הצליחה לתת למהגרים עיראקים חופש יחסי בסוריה, אבל זה לא עזר לסורים עצמם, כי הארגונים שיכלו לחולל רפורמות רציניות יותר הסתפקו במתן פטרונות לפליטים ולא יצאו נגד המשטר, למרות הוכחות חותכות על הפרות קשות של זכויות האדם של הסורים עוד לפני 2011.

בספר השלישי, פרדיס מהדאבי מספרת איך מהגרים במדינות המפרץ הפרסי (או הערבי) נפגעים מן מחוקיהן הפטרנליסטיים.⁴ מהדאבי, ממוצא איראני החיה בדובאי, מתמקדת בנשים ומספרת גם מתוך ניסיונה האישי איך נשים מקבלות תווית של "זונה" או "סחורה" אם הן נכנסות להריון ללא נישואים. תוויות אלה במסגרת החוקים של המדינות האלה גורמות לפעמים נזק לנשים ולילדיהן. היא סבורה שכדי לעזור יותר למהגרים צריך קודם כל להקשיב לסיפוריהם, ולהבין שאדם שמהגר מחפש לא רק כסף אלא גם כבוד, אינטימיות, חופש ורצון להקים משפחה משלו - שאיפות שהחוקים לא מכירים בהן או מתעלמים מהן. אף על פי שמהדאבי מראינת עובדות מהגרות בעיקר בדובאי וכוויית סיטי, היא מקבלת תמונה שונה מזו של קאת'יראוולו כדוברת פרסית וערבית. היא מבקרת את החוקים והמונחים הבינלאומיים נגד סחר בבני אדם שאינם מסתכלים על המהגר כישות מורכבת שיש משמעות לשינויים בסטטוס שלהם. אישה המגיעה להיות עוזרת בבית של אזרח עשיר בדובאי יכולה להגיע מרצון, ואז לסבול מאונס של בעל הבית ולאבד לפתע את כל זכויותיה אם בעל הבית מתנכר לה. מהדאבי גם מאשימה את ממשלות מדינות המפרץ בחוקים נגד "זינה" (יחסי מין מחוץ לנישואין לפי הנורמות של האסלאם) הגורמים נזק לנשים מהגרות, ומדגישה שעבודת "טיפול" בילדים ובזקנים או עבודת סקס אינן שונות כל כך זו מזו, יש ביקוש להן ובדרך כלל נשים מהגרות למדינות במפרץ מבצעות אותן. למרות הסכנה שבסחר בבני אדם, היא טוענת שנשים רבות נמצאות בעמדת נחיתות מול המעסיקים שלהן אבל אין זה אומר שאין להן שום ברירה. נשים מהגרות רבות בוחרות דווקא לצאת ממקומות שהמיניות מוגבלת כדי למצוא חופש לחקור את המיניות שלהן או פשוט למצוא אהבה. חוקים

³ Sophia Hoffman, *Iraqi Migrants in Syria: The Crisis before the Storm*, (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2016), 228 p.

⁴ Pardis Mahdavi, *Crossing the Gulf: Love and Family in Migrant Lives*, (Stanford, CA: Stanford University Press, 2016), 208 p.

שמחפשים תמיד סיבות להעניש נשים בגלל המיניות שלהן או בגלל שהן בהריון מחוץ למסגרת מסורתית (מרצון או מאונס) אינם משקפים את המציאות במלואה.

כשמדברים היום על משבר הפליטים הסורים, הספרות הזאת מציגה כמה גישות חדשות המסייעות לנו להסיק מסקנות יותר מדויקות. לפעמים אדם עשוי לברוח מביתו ולצאת ממדינתו מתוך כורח, ועדיין ימצא את עצמו מול הזדמנויות מסוימות, ו"הפליטה" הזו יכול להפוך להיות מהגר. אבל אם חוקי המדינה שהגיע אליה אינם נותנים לו הזדמנות ללמוד, לעבוד או להסתגל בגלל הגדרתו כ"פליטה", הוא הופך בפועל לקורבן פעמיים: הוא מאבד את שורשיו ומאבד כל תקווה לעתיד. משלושת הספרים עולה שחוקים שמבדילים בין מהגרים או בין אזרחים עלולים למנוע הסתגלות או לפחות הזדמנויות להסתגלות. הנטייה להעניש מהגר שהסתבך בהגירה לא חוקית, או סובל מהעולם האפור שמשמש במהגרים לתפקידים לא חוקיים מוטעית. דווקא גישה של "לסה-פר", כפי שהופמן מראה יכולה להתאים יותר למציאות המורכבת של מהגרים/פליטים מאשר הגישה של רוב הארגונים הבינלאומיים ששמה דגש חזק מאוד על ההבדל בין מהגרים לפליטים. בעוד קאת'יראוולו מראה שהקפיטליזם יוצר הפרדה בין עשירים לבין אלה שלעולם לא יהיו עשירים ומוביל לגילויי עבדות מזעזעים, מצביעה מהדאבי על קוויה המטושטשים של הכלכלה האינטימית של הטיפול. שלוש המחברות יחד מעוררות שיח מורכב וחשוב בצורה עדינה, מדויקת, ומעלות שאלות וביקורת שלא בהכרח מובילות לתשובות מוחלטות.